

Alexa Károly

## Nyomozz magad után!

Mészöly Miklós szőlőhegye

■ Vannak ugyan fényképek meg filmtöredékek – persze „későbből”, színesek, beállítottak, riportosan önmutogatók... „Figyelj! hogy »szelfizik« a tér...” meg az utókor..., amikor a többségükről már éppen az hiányzik, onnan, onnan is, meg közülünk is mindenhol, aki miatt fontosnak tartjuk, hogy felidézzük, újra lássuk, elképzeljük ezt a helyet. Viszont az innen-onnan előkerülő, réges-régi, fekete-fehér fotók némelyikét még ő is látta, alighanem akad olyan is köztük, ahol az ő szeme és a fényképezőgép lenszéje egy „leheletnyi” eltéréssel ugyanazt észlelhette (és rögzíthette valahová), sőt egyes képeken mintha éreznék is a „gazda” és „vendéglátó” szelíd erőszaktól sem mentes sugalmazását... A szurdikokba eső délutáni fény raszteres homálylásában? Elpusztult állatok kóborló árnyaiban? A szőlőkarók megcsúszott vonalrendjében? Képzelnünk: a fotográfus és az „instruktor” összeérő válla lenne a megörökítés hitelének a garanciája? Hogy a mélyben és a távlatokban tetten érhető legyen a (ki)használhatatlan pontosság rögeszméje?

A színek viszont majd „digitalizálni” fogják a hiányt..., az idő visszaveszi a hatalmát. A szőlőpázmák helyett a bozótost látjuk, egy suvadásos gödörben a fölötté álló kalyiba emlékét, előtte a fatönk, arrább az öreg konyhasztal, szalonna, toll meg papír, egy névtelen kékszülő fürtje..., ahogy a rókavarak járatai lassanként, egy-egy zivatartól megindítva, ráomlottak a tébolyult alombűzre..., fölöttünk tudjuk a csillagtalanná vált éjszakát, a történet valósága helyett tudomásul kell vennünk a leírás végső érvényességét. „Színinzultus” – ezt a szót alighanem ő – aki miatt itt vagyunk – teremtette, és ő tette föl ezt a kérdést is: „Lehet, hogy a fekete-fehér technika közelebb van a maszknélküliséghez, mint a színes?” Hát ez? „A fekete-fehér a képzelt színek epikája...” Persze minden efféle feltételezés csak akkor működőképes, ha hiszünk a ráfogásnak, hogy a ragyogó napfény fehér, pontosabban: a ragyogó napfény „a fehér”, és csak az, és minden más szín a fekete felé küldi a szemet. A fekete-fehér osztatú világ tagadja az

élet színes áradását, csak abban hisz, hogy a világ dolgait az emberi jelenlét választja kétfelé. Emlékszünk a *Magasiskola* tájképére? „Meg kell szokni... az árnyéktalanságot; az égbolt bezár, mint egy fényketrec; mintha billiówattos lámpa tűzne a szemedbe; ennyi erővel cellában is ülhetnél, rács mögött, ott egy százas körte ugyanezt megteszi; ha legalább látnál valakit a közelben, aki hozzád csatlakozik, megszólít, akkor eltökélhetnéd, hogy néma maradsz – de sehol senki, sehol egy ember. Vallani fogsz.” (Ohat, Dunán innen, 1956)

Azonban az a hely, ahova minden összefut, nem errefelé van, ez egy szőlőhegy, régiesen „Szezgárd”, még régiesebben „Alisca” fölött. Mi más is és hol is lehetne másutt? A szőlőhegy a túladunai géniuszt otthona, a kiemelkedő hely (hely és nem tér – mert neve is van, nemcsak létezése), itt találkozik minden mindennel, ahova napra nap gyalogszerrel kijuthatsz és még borosan is vissza, homlokod bőrét húzza a megszáradt verejték, itt van egyben a szőlő és a présház, a szavakban a társak és a tárgyak helyi értékű varázsa, az akona, a gálic, a morgós törköly, a mustfokoló, a „patkókarikába húzott rafiaköteg” („mint szálára fésült lófarok”), az elmotyogott nóta, a néma fohász és szitok, a soha vizet nem látott, vastag falú poharak, a diófa és az eget felhőző seregélyek ősszel, a tér mezsgyéktől barázdált arca, a kivonulás és a lenti faluból felsejlő harangszó, vagy ahogy az irodalom emlékezete diktálja: „vakügetés és megbocsátás”.

Ha arcok olykor felvillannak is, ha szavakat is sodor ide a szél meg az emlékezet, kívül vagyunk, mert kivonultunk, magunkat keresve, kívül azon a szerkezeten, amit úgy hívnak: társadalom. Lássuk tehát a gyilkosságot, azt, hogy miként is szövetkezik a pusztításra az ember és a napsütés; az ölést vegyük szemügyre most, azaz: annak leírását, tehát beismerését. Legyen bennünk nagyvonalúság: ne foglalkozunk az eset minősítésével (előre megfontolt, különös kegyetlenséggel, nyereségvágyból stb.), a körülmények rögzítését is engedjük át a tettesnek (az önelégült gyanúsítottak?), és ne érdekeljen az sem, hogy az eltelt idő, ez a

bő fél század vajon enyhítheti-e az ítéletet. Igaz, bíró sincs, aki ítéletet hozhatna. Vagy ha van, éppen ő az, akit kirekeszt a történet. Ám persze a „bűntudat” és a „bűnbánat” kérdésének felvetéséről nem mondhatunk le, ha csak némán is. Bízunk a motivációt is – mintha elfogadnánk – az elkövetőre. És egy pillanatra se feledjük azt, amit Szophoklész súgott Hamvas Bélának Kolónoszbán: „Ó, a világnak e páratlan helye!” Minden hely „páratlan”, jól tudjuk, ahol a géniusz magára talál, megnevezhetővé válik, mert jelmezt ölteni képes.

„Akkoriban egy isten háta mögötti prészházban dolgoztam a Saulus-regényemen. A völgyet stílusosan Porkoláb-völgynek hívták, igazában bekötőútja sem volt, csupán egy vízmosás, melyet feltöltött, majd újra tovább mélyített a lezúduló agyagos áradat. Napok óta bajlódtam egy éjszakai razzia leírásával. Sehogy se ment... Végül azzal próbáltam tanácstalanságomat oldani (haladék, közbeiktatott ünnep), hogy ártatlan spektakulummal ajándékoztam meg magamat: egy zöld gyík tanulmányozásával... Dél volt, hőségbe tikkadt völgy... Az egyik sütkérező gyíkra szitát borítottam... Aztán a szita mellé ültem, s nyilván »a művész szeretetteljes tekintetével« nem tudtam betelni a létezők egyik kivételes ékszerének szépségével... A dolgok csillagállásába semmivel se több szórakozottság csúszott be, mint abba a szerkezeti adottságba, hogy vannak bogarak, melyek, ha a hátukra esnek, az esetek többségében nem tudnak visszafordulni.” Ez az emlékezés először 1988-ban jelenik meg az újraélesztett *Újholdban*. A *Saulus* végén pedig ez áll: „Porkoláb-völgy – Budapest, 1962–66–67.” És ugyanez a gyík ott lesz, ha élve, ha halva, a *Párbeszédkísérlés*ben is: „Kisoroszi – Buda, 1994–1996.”

A bogár meg? Már ott *Az atléta halálában* („Porkoláb-völgy – Budapest 1960. július – 1961. január”). „Egy tíz év körüli fiút szólítottam meg, hogy messze van-e még az Apostol gyógyszerár. Feszis kis cowboynadrág volt rajta, és az úttest közepén guggolt. Egy hátára fordult bogarat figyelt elmerülten. Szinte megörültem, hogy... mondhatok valamit, akármit. – Te ölted meg? – kérdeztem. – Magától is megdöglött volna – nevetett rám, s újra visszahajolt a bogár fölé. – Szóval te ölted meg. – Nem, ezt már nem kellett megölni – válaszolta. – Már hiányzott neki az egyik szárnya, én most csak nézem.” Ölünk vagy cinkosok vagyunk a kíváncsiságban? Kíváncsiskodók vagy már nyomozók is? De az igazi kérdés az, hogy miért Apostol a neve a gyógyszerárnak. És a „Porkoláb” nevezet is merő csúfolkodása a sorsnak? És még egy másfél soros emlékfeljegyzés, amit az utolsó szó miatt érdemes számontartani. „Szerelmeskedők, akik nem mentik ki maguk alól a fűben menekülő bogarat – nincs rá paragrafus.”

Időnk áll.

„... a gyík tovább maradt megszakítás nélkül a tűző napon, mint amennyit a szervezete el tudott viselni... Már a végét járta, s még hozzá az ékszer mivoltához illő csodálatos koreográfiával. Alig tehettem mást (mesterség), mint azt, hogy igyekeztem az utolsó rezdülésig, rángásig emlékezetembe vézni ezt a koreográfiát; melynek azóta is megvan a kivételes helye a látványok világegyetemében. S tehettem, mint eleve elrendelt tanú. Nem az okozatiság valamilyen szövevényére célzok, mikor hozzáteszem, hogy néhány órával később az éjszakai razzia-jelenetet minden nehézség nélkül gépbe tudtam tenni. Mint mikor ég szakad föl, noha lezuhan... Lassan ülepedő felismerés: mi vagyunk abban a helyzetben, hogy megbocsássunk a világnak.” Hogy is van ez?

De előbb még – itt az ideje a rákérdezésnek – ki is kérdez itt és most?

Mondjuk talán (vallomás és definíció): egy hajdani közelálló, akit a valamikori regények, novellák, esszék, jegyzetek, a mesék, a rendhagyó szövegekölés, a párbeszédkísérlés, a bábjáték, a nyomozás, a jelentés, a klipregény, az érintések, közelítések, törmelékek, költemények, levelek, ürügyek, noteszek, dramolettek mondatai – ez mind-mind műfaj! és a legjavából... – üzenetként megtaláltak és megrendítettek; és aki önkéntelenül szuggerálta önmagát, hogy – a mind elmélyültebb személyes kapcsolat során a kék szemekben csak a mosolyt lássa, azaz a figyelmet, ami bölcsességnek, megértésnek és szolidaritásnak álcázta magát, és – de nehéz kimondani – szeretetnek, az emlékező szavakban a „naprakész” múltat, amit apja helyett is... A Mester és aki figyel rá, félig-meddig elvarázsoltan. Ugyanakkor és egyben két férfi, férfiként, férfititkok cseréjével összekötve... Olyannyira, hogy csak a szőlőhegyről rendre haza-hazafele térve, meg utóbb, évtizedek és végső, immár némaságba dermedt látványokon túl – leszegett ősz fej, végső mimikába dermedt arc, az elfelejtett köröm kapirgálja a láthatatlanná vált asztalt, amit itt súrol ketőnk között a délelőtti napfény, itt a város majorja fölött, egy régi szőlőhegy földrajzi terében –, igen, a hallgatás... minden után és csak ezután kénytelen teret engedni magában a magát is szemlélő jelenlévő, aki tanú is, meg vendég is, majd nyomozó is kénytelen lenni, engedni..., engednie kell a bibliai Saulus visszaképzelőjének, az alkotónak és férfimintának-mintaférfinak maszkírozott „atléta” gesztusaiban lappangó démonoknak. (Miféle mondat ez?) Hogy némán magukra mutassanak. Profán és istentelen kiegészítésként, laikusán elkötelezett lábjegyzetként kétezer év után az *Apostolok Cselekedetei*hez. Egyik társtetteseként annak a vállalkozásnak, amely egy kéziratos emlékkönyvet

szervezett Mészöly Miklósnak 1991. január 19-ére, ezeknek a mostani soroknak az írója egy levelet is közreadott ebben a kötetben a több mint kilencven köszöntő közé csempészve. És annak az íróársnak és valahai barátának az értesítése szerint, aki – amikor már mindenki otthagyta, hasznát már nem vehetni – utolsóként maradt meg a világból élve kitűnt mesterünk mellett, akivel együtt tettük meg az utolsó látogatást a kisoroszi dombon, letérve a homokos dűlőútról a faház felé, akkor, amikor már és még és úgy-ahogy..., ő mormogja, hogy a címzett egyedül ezen a levélen rendült meg. Ennyit most a lelke könnyítésére. Az emlékkönyv címe – természetesen – egy Pál apostoli levélből – az efézusbeliekhez – kiírt mondat: *Tagjai vagyunk egymásnak*. Efézus az Égei-tenger partján, napsütötte dombokra épült, hova máshova?, a kor legragyogóbb és legromlottabb helye volt – kik nem vagyunk odavalósiak? A város nevének jelentése egyébként: kívánatos.

Nos, ez a privatizáló bekezdés diktál mindent itt és most.

És lapozzunk vissza a „hogyan is van ez?” kérdéséhez. Az ősi természeti képlet: napfény, ember, állat. De ha a természeti azt jelenti, hogy szubhumánus? Persze ez már minősítés, ami egyrészt szükségszerű, hiszen a létünk – nekünk, kívülállóknak – szüntelen választás és ítélet, másrészt – esetünkben – a lényeg éppen a (morális?) „alapállás” felszámolása vagy legalábbis annak kísérlete. Hogy mégsem teljesen az, arra a tettet követő „magyarázkodás” mint szükségszerűnek mutakozó gesztus utal. A tett még ebben a végletes helyzetben sem képes megállni a maga kristályos magányában. Mert a végső és vállalt magány maga az imaginárius tér most. A cella – se ajtó, se mennyezet. És a fal?

Nem halogathatjuk tovább, le kell írni azt a szót, amit ez a tett megnevez: a bűn. A jóvátehetetlen és elfelejthetetlen. Megnevez, noha semmi mást nem akar annyira eltolni magától, mint éppen ezt. A szót. Mi mindenről tudósít ez az „életkép” (zsáner)? Azzal a zaklatottsággal álljanak itt a tények és következtetések, amiket a „civil” szemlélődőből kivált ez a leírás. Van ebben helye a kelepccének, ami azt jelenti, hogy visszaélés a gyanútlanossággal. Érvényesül benne a mindennemű felhatalmazást nélkülöző, de azt nem is igénylő beavatkozás a televényes létezésbe. A beavatkozás isteni attribútum. És ez a beavatkozás nem a létrehozásban óhajt megmutatkozni, hanem a pusztításban. Talán nem túlzás: merénylet a létezés ellen. Titokban, tanúk nélkül. A tett maga az egyetlen tanú. Ami leírva emlékezésbe és irodalomba vált át. A kínzás mint praxis: a lehetséges – elvárt – privát érzelmek felszívódása a közönyben. A közöny egyenlő a göggel, tudomásulvétele csak valami alkalmi narratív rabulisztikával gondolható el. A leskelődés és a megismerés egybejárása, az előbbi „megemelésé” az

utóbbi által, viszont ez a „gesztus” komolyan vehetlenné teszi a megismerést mint mentséget. Zsarnokság és perverzió felfoghatatlan távlatokba nyíló kettőse. És közeledve afelé, amerre ez a zsáner tart, azaz a példabeszédes értelmezés irányába – aligha képzelhető el a felmentés: hogyan akceptálható az, hogy valamiféle artisztikus teljesítmény érdekében és valamiféle elitista szépségeszmény jegyében a létező szépség számolódik fel? A gyanús szóválasztás: a haláltusa (vonaglás, levegőtlen csapkodás, a végtermékek elengedése, szagok robbanása stb.) – „koreográfia”. Ami – fontos tény – nem íródik le, nem ábrázolódik. Amiről csak beszélni lehet. A hallgatóra bízva – aki vagy van, vagy nincs – a látvány újratelemzését. Majd valamikor később a *Film* című regényben (egy közbeiktatott kamerát is kénytelenül igénybe venni), le is íródik a végső látvány és válik történetté, mint „az út vége”. („Budapest – Nyugat-Berlin, 1973–74”)

A szerzői-elkövetői kommentár némi kacérsággal körözi az „okozatiság” mint indoklás fölött: hogy csak a mű érdekében... Mindennek ára van? De kinél a mérték az árnyok megszabásakor? Mindez nem teszi elfelejthetővé azt a valamikori életképtörődéket, ami egy itteni szomszédot jelenít meg. Egy itt, tehát a természetben élő, mondhatni, pogány és civilizáció alatti férfit. Ő vadakat fog csapdával. De meghallva a csapódást, nem mozdul egy ideig – kivárja, amíg az állat – mintegy – elintézi önmagát. Tiszteletet a saját halál magányosságának.

Van azonban egy súlyosabb idéznivaló is: egy kései „szerzői” megidézése az esetnek, ami novellisztikus kerekdedségű parabolává vált az évtizedek alatt. Az életvégi vallomás, mérlegkészítés, végül némaságba – stupor, tolakodik ide a szakaszó – futó szövegdarabjainak egyike. Ami alighanem Kisoroszi hangzott el, egy folyóhordalékos, homokos szőlőhegyen, bővítsük a fentebb megvillantott látványt, ahol a faház előtti teret egy napverte akácos fosztja meg a Duna látványától, vadvirágok, termőréteget nem találó szőlőmatuzsálemek, bodzaszörp, szikkadt kenyér. „Jegyzeteimben írtam le valahol, hogy egy konkrét állat halálának abszolút pontossággal történő leírása mérhetetlen esztétikai szuggesztívóvá tud válni a számomra...” A gyík? „... kint felejtődött a napon...” Szegény, mintegy véletlenül. De, ha már. „Engem oly fékezhetetlen izgalomba hozott e gyík agóniájának megfigyelése, hogy totálisan felszabadította alkotói kedvemet. Ennek az élménynek köszönhetően végre meg tudtam írni azt a jelenetet, amelyet kívülről, szakmailag hűvösen, grammatikailag korrektül nem is tudom hány változatban megírtam már, de olvasóként mindvégig éreztem, hogy hiányzik belőle valami. A halál újszerű élménye hiányzott. [...] azt szűrtem

le, hogy némely vonatkozásban kegyetlen mesterség az enyém. Áldozatokat és igazságtalanságokat, már-már gazemberségeket követelhet és simíthat el egy adott pillanatban, feloldozva bennem a gyilkolásból fakadó élvezkedés, a másik élőlény agóniájában való gyönyörködés voyeurvadásját.” (Ugyanez egy másik hangfekvésben, a Csáth Gézát méltató esszé-allegóriában: „... a totalitási igény követelménye... ellenez bármiféle valódi integrálódást, mert önkorlátozásnak, önfeladásnak éli meg.”)

Tiszta beszéd: évtizedek után így magyarázza és indokolja meg magát a hajdani tett – mint élmény. Valamit valamiért: esetünkben a gyilkosság maga a teremtő ihlet és erő. Az, hogy a „gazemberség” fölmerül minősítésként, az lehet az öreges engedékenység és figyelemtompulás jele, de a bűntudatnak semmi köze a bűnbánathoz. És van még itt egy lezáró mondat: „Aquinói Tamás mondja valahol, ha az ember együttérző szeretettel viseltetik az állatok iránt, hajlik arra, hogy a felebarátaival is együtt érezzen”. A halálát váró – katatóniától szorongó –, mindig lucidus öregember végső cinizmusa? Hiszen hát éppen az ellenkezőjéről van szó... Vagy a hasznos – voluntarista, sőt merkantil – ölések szabadsága az emberi létezőkre is kiterjeszthető? Vagy csak ennyi (megint a *Saulusból*): „A bűn és vétség – a szembefordulás – mindig nyílt és őszinte. Nem egyéb, mint bűn és vétség.” Csak ebben és így – én nem vagyok benne.

És lépünk még egyet tovább a magyarázat mélye felé: melyik az a szakasza a *Saulus* című regénynek, ami ebben az összefüggésben gyanúba hozható? Ahol a felmentés valaminő halvány lehetősége is megkísérthet. Annyit tudunk róla, hogy ez „az éjszakai razzia-jelenet”, illetve a végső említéskor csak ennyit: „jelenet”. A legvalószínűbb, hogy az Istefanos utáni hajsza lehetett ez a pár lap, ami – szöveggént – egy érthetetlen és értelmetlen és összefüggéstelen mozgásokból szövődő éjszakai eseménysor rögzítése. „Amire vissza tudok emlékezni: mint a széttört cserép.” A kulcsmondat – belemagyarázás? – talán ez: „Valahogy kezdett jólesni, ha olyasmit teszek, ami undorító.”

De mi lenne, ha egy másik éjszakai jelenetre fognánk rá, hogy annak az ihletője ez a szőlőhegyi gyilkosság? A regénynek az üdvtörténeti középpontja volna ez, noha tudjuk jól, hogy efféle mélyre és ilyesféle végtelenségbe sugárzó szavak, mint az „üdvtörténet” ebben a szövegvilágban – ebben az őszövetség-mélyi reális infernóban – természetesen megengedhetetlenek. Ez a jelenet nem razzia, hanem kihallgatás – még azt állíthatnánk is, hogy pusztán „sorrendiség” dolga a szóhasználati eltérés. A jelenet az „áruló” rabbié valamikor pár évvel előbből, akinek a bűne két szó: „Ani hu.” Én vagyok. Tudjuk – ha ugyan egy másféle szövegegyüttesből is –, hogy ez az önazonosítás, azt a

Törvényt, annak a Törvénynek a teljességét teszi kétségesé, ami azonos a kiválasztott néppel, azzal a néppel, amelyet meggyőződésük az emberi lét teljességével azonosít, és így Saulussal is, aki felvigyázója a Törvénynek. Az „áruló rabbi” arcát nem látjuk, csak a szakadt ruháját, hátulról. (És hát, végül is, miért ne nevezhetnénk razzianak – a bűn minden akadályon átnyomakodó fürkészetének és üldözésének – azt a kínvallatásba és kivégzésbe fejlődő eseménysort, ami a Getsemáne-kerti árulásokkal indul, mint arról amaz „egyéb” források tudósítanak? Hát az eredendő bűn? Azzal mit kezdünk?) És a világtörténelem, ha hiszünk effélében, legnagyobb botrányát látjuk Saulus emlékező szavaiban, amit a halálra ítéendő szavai keltenek, amiről ekkor és ott senki nem tudja még, hogy az ellene elkövetett közös bűn szcénájának vagyunk örökös és végleges meghívottjai, ami pusztán igazságszolgáltatásnak, sőt köznapi rendészeti akciónak hiteti el magát, hogy ez legyen majd a közös üdvösség garanciája. Az említett „másféle szövegyűjtemény” szerint a Saulusból Pállá lett személy hathatós tevékenysége révén is. A tolnai dombtető ragyogásában íródo Saulus-regénynek a tárgya éppen ez: a Törvény megszállott ügynöke hogyan nyeri vissza (vagy: el?) a személyiségét egy új létezési rendbe emelkedve. Minden ilyen változás „magántörténet”, sugallja a könyv, de mi váltja ki vajon? Csak tapogatózhatunk a táji paradoxonokon és lelki metaforák között. „Kell az áldozat, hogy elveszítsük magunkat, és megtaláljuk az azonosságunkat.” „Engem csak a tettenérés vonz...” „A bűn is magányos, [...] akár csak én, aki tetten érem.” De vajon pillantott-e az a gyík bírójára és hóhérjára – Istenére? Ez a bűntelen természeti lény az elkövető tekintetével azonosította-e magát? És viszont? Azaz, ha felpillantott az értetlen, a dolgok menetébe beavatást nem nyerő, azt csak elszenvető haldokló, mit látott, miféle tekintetet? „Az állat szívesen győzi le félelmét végszükségben, szívesen bújjik oda egy akármilyen testhez, amelyik meleg.”

Ezen „a páratlan helyen” nem különíthető el a mi időnk közép-európai térsége és az óból éppen újszövetségibe változott Palesztina égboltja és forró homokja. (A könyv harmadik sorában a jeruzsálemi tájról: „... ugyanaz a fény tűzi a homokot, [...] ugyanaz a hőség forgatja benned a gondolatot.” A névmásnak ettől a váratlan második személyű alakjától kezdve te is, én is, mindannyian ott vagyunk a történetben. Ahova persze valóban oda is teremtődöttünk.)

Az író azt mondta valamikor, le talán nem is írta, mintegy ötletként, félig tréfásan, hogy „a *Saulus* a legszekecsárdibb regényem”. És való igaz, ha egybeolvassuk minden, idekérdkedő szövegét az írónak, mindig ide jutunk: egy hajdan „passzióból” (passió?) elpusztított állatnak a profán

misztériumához, irodalmi alakoskodássá változtatott istenhíányos nagypéntekéhez. Hogy a gyilkosság bűn, azt senki nem tudja jobban, mint Saulus – aki, valljuk be, ugyanúgy alakváltozata az írónak, mint az olvasónak –, aki őrizője az isteni Törvénynek, hiszen az élet elvétele nem más, mint az isteni teremtés elleni merénylet, mindenféle életé. Az élet Isten tulajdona – és jó, ha azt sem feledjük, hogy a gyilkosságot a test cselekszi, de a szívből származik. És akkor is halált érdemlő bűn, ha áldozatnak vagy áldozattételnek tűnteti föl magát. Ezen a ponton is elválnak a tarsuszi Saulus élete a damaszkuszi Pálétól. A Bárány megölése egyszerre gyilkosság és a Bárány önkéntes életáldozata. Isten szemében nincs köze a Törvényhez.

„Mint eleve elrendelt tanú”, határozza meg magát a szőlőhegyi szemlélődő és merénylő, s ebben a szóhasználati képletben a maga természetességében van jelen – vissza az európai történelemben – a predestináció, a református vallás alaptanítása, vagyis inkább annak az emléke, hiszen azt is olvassuk egy másik vallomások helyen, hogy „én a konfirmációkor úrvacsoráztam utoljára”. Ha a Róma által önmagára vonatkoztatott keresztény egyetemesség felől nézve a reformáció, mint minden eretnekség, visszalépés a pogányság felé, az író életrajzi megjegyzése is több, mint valami ateista beismerés: lelki kényszerből vagy tudatos döntésként, nem tudhatjuk, de határozott lépés az Isten előtti vagy Istentől kiüresített létezés természeti-animális-pogány archaikuma irányába. Ezek az idehozható szövegek természetesen nem Isten nélküli, hanem Istentől megfosztott, esetleg Istentől megtagadott létről beszélnek, hiszen, hogyan is lehetne Istentől nem tudni, még ha úgy is alakult a személyes és történelmi sorsunk, hogy Isten hiányként vagyunk kénytelenek tudomásul venni a személyes sorsunkat és a történelmet.

Idehozható szövegek? Aki végigolvassa vagy akárcsak végiglapozza a *Saulus* írójának a neve alatt megjelent írásokat, és okát látja, hogy hozzájuk vegye azokat a szövegeket is, amelyekben személyek, személynek és személyre szólóan beszélnek erről az életműről és létrehozójáról... egy olyan szöveg-halmazal van dolga az olvasónak és a – mind ritkulóbb – emlékezőknek, amely műformák szerint jószerivel szétbonthatatlan. Vannak persze műfaji szabályokhoz így-úgy alkalmazkodni látszó írások, helyel-közzel olyan is akad, amely még az „irodalmi” fikció gyanúja ellen sem óhajt védekezni, de ez az egyszemélyes szöveg-világ széttrancsírozhatatlanul egyben van: így is jött létre, szöveg fejlett szövegből, azaz: valóság a valóságból, véletlen köszönt szándékot, talált tárgy játssza el a teremtettség illúzióját, és a szövegek, meg amik szövegeként szerepelnek az alkalom egyszerűségében, áttetszően vagy különböző

kódolásokkal, egyetlen életrajzot és korképletet építenek fel, a legkülönbözőbb igényekhez és többértelműségekhez igazodva – egy privát levél egy novellát magyarázhat, egy regény forrására mutathat egy külső mesélő a maga tapasztalataiban, megtapadt az emlékezet légterében egy mondat vagy mozdulat, a spontán szövegalakulás mögé jó okkal képzelhetünk filozófiai traktátusokat, és így tovább. És miért is ne lehetne úgy olvasni és emlékezni, hogy egyik pillanatban egy irodalmi korpusz esztétikuma kösse le figyelmünket, a másokban az esztétikai teljesítményre törekvő magánember észjárása és „privát” világképe, sorsának metafizikai értelme? Ott állunk újra, ahonnan ráláthatunk arra a bizonyos szőlőhegyre. A világ ragyogó színorgiájában feketén-fehéren. Ahol, amíg létezett, valóban is állhatunk, együtt – a térben és a le nem írt szavakban. Azon a helyen, ami oly szuggesztív „tény”, hogy nemcsak a maga „helyén” mutatkozik valóságnak, hanem akár egy budai utcán is, egy berlini U-Bahn-megállóban, a sötét, kattogó mélységben, egy pestújhelyi születésnap torta emlékében, baráti derűtől lobogó hatvanhat gyertyák, egy hajdani gemenci mocsaras tisztáson a fekete golya titkait nyomozva, egy bécsi kávéházban kávéillatban fürdő arccal várjuk az éjszakai vonatot, egy csendes-óceáni hullámháborúkat, Don-kanyari halálos nyirkot és vietnámi napalmfelhőt hömpölygető látványában, egy lövészárokból, ahol az ember kénytelen a bajtársaiból golyófogót építeni, a Kumria rác apáca vagy egy cerkófmajom testéből kisiklott izamos magzatburokban, Erdély-mélyi hószakadásban, egy fához szögezett harkálnak, egy elgázolt feketerigónak, egy szekszárdi Móser-fotó földre verődött galambjának vagy Bradákné eltűnt stiglicének sziluettjében, egy nyelet vágóhídi friss marha- vagy egy korty városligeti kéjjel színezett libavérben, szakszerűen elpusztított egerekben, gyilkolásra dresszírozott sólymok arkangyali röptében, anya és kislány ábrázolhatatlan lelki képletében, vénemberek pöszlékes bőrében és egy gyík démoni szenvtelenséggel végignézett döglődésében, ami haldoklásként kell, hogy értelmeződjék. Meg a múlt szövegemlékeiben, és tárgyi megtevesztései között. Meg a jelenben. Most például itt.

De vessen bárhova a sors, a létezésnek eme páratlan helye marad a létezés, azaz az írói élet és mű centruma. Pedig már maga ez is létföldrajzi talány: miért szőlőhegy az, ami völgy, ha „porkoláb”-nak is mondatja magát (ahogy arrébb az ártér „keselyűsnek”)? Persze nem muszáj megelégednünk a ripők riposztal, jelesül: azért, amiért a borházat is mondhatjuk pincének, szavak pannon paradoxona... A szurdik mélybe futó löszfala is már hegyoldal... Ez a hely az, nevezze bárhogy a közbeszéd meg a kataszter, ahonnan csak lefelé tud nézni az ember: alant a víz van meg a

város, alattad a mozgás meg az emberek. Esetleg egy foglyul ejtett gyík, ahogy felemeli a fejét és jobbra-balra görbíti a testét... eleinte, amíg dialógusban van a napfényel. Ekkorról való tájkép: „Mint egy likvidált akvárium, olyan a völgy.” Spirituális geográfiai szakirodalomként ajánlható a Móser Zoltán társszerzőségével kialakított szöveg- és fotógyűjtemény 1991-ből (mint amaz emlékkönyv...), *Az én Pannoniám*, és annak öreges ellágyultságú bevezetése: „egy végső táj, ahol a dolgok történnék, s egyáltalán meg tudnak történni”. A hellén kővidék kopárságából a pannon burjánzásba átplántált Kolónosz. Hélios és Sol invictus. És a kezdő vers, a *Porkoláb-völgy* cím alatt: „Két levél közé szorult / dércsípte bogár-fény...” A megismerés, azaz a világ birtokbavételének páratlan helye. Ahol a napsugárzás egy bogár kitinköpenyén szikráztatja föl magát.

De ez a hely maradt az a tereptárgy is, ahol komolyan lehet venni egy efféle mondatot: „Minden napot úgy kellene kezdenünk, mintha a csecsemő és haldokló egyszerre pillantana ki a szemünkből.” Persze a hiány mondatja ezt, látjuk utólag, se gyereke nem lehetett, és a tudatosan elrendezett haldoklás sem adatott meg neki, annak, akit idehívtunk, hogy vendégeskedjünk nála. Ez a szőlőhegy megvolt, és eltűnésében is megmaradt: ami fontos, az itt történik, ide tér meg, itt keresi ihletét, kulisszáját és magyarázatát. És ez érvényes nemcsak a jelen, hanem a múlt, sőt a jövő időben is. Közös képekben látszik az esemény és az, akinek az a dolga, hogy az eseményt észlelje és megismételje egy másik dimenzióban. És mi lehet fontosabb, mint a bűn, a bűnről való beszéd, a bűn eltagadása, de folyamatosan a bűnről való – sokszor artikulációhoz sem jutó – gondolkodás? Ha időről időre tudomásul kell is vennünk, hogy az irodalommal is dolgunk van, akkor kijelenthetjük, hogy a főművek itt vannak velünk ezen a dombtetőn, amit a magyar táji mitológia oly szívesen jelöl meg szőlőhegyként és köt bele a többi efféle szövegvilágba.

Innen van a pannon levegőt színében és hangjában újra-élő hitnyomozó (Sütő András szava), Saulus bibliamelléki közege: ahol mindent meghatároz a bűnüldözés rögeszmés bűnössége, ami egyet jelent a szeretet, tehát mindenféle, akár a legegység, visszautasításával. Istefánosz „közösségi” megkövezése a „számára közvetett módon elkövetett gyilkosság”, személyes ügy, olyannyira, hogy önkéntes – de kötelezően sugalmazott vállalásként – azonosulnia kell az elpusztítottal. Ha nem is bűnbánatból. A szőlőhegy nemcsak a bukolikus teremtés és teremtődés helye, hanem a titkoké, a bűnös eseteké is, amik oly szívesen rejtőznek a szépség mögé vagy a magyarázkodó paradoxonokba. Aki kivonul ide, föl, az magával hozza mindazt, ami a másik embernek elmondhatatlan, és ő elsősorban nem is

a természettel akar találkozni, hanem megfejtésre áhítózó önmagával. A huzamos ittlét során oly mélyre kell ásnod a tájban és magadban, ahol Isten már mint szó is eltűnik. Ez lenne Saulus meglelt identitása? Amikor a Törvény és a személytelen tradíció helyett csak a zsigerek kapnak a valomáskényszertől szerepet?

Itt, ezen a helyen játszódik a *Szárnyas lovak* elbeszélése-nek büneset (és fatális présházi baleset) utáni rituális kudarcba fúló kényszermozgása: meztelen asszonyunk egy másik férfi karjában, a mustgáztól megfojtva. A büntettet nem mi követtük el, mégis a mi dolgunk a rendbetétel, nekünk, akik felfedezzük, és megszenvedjük, hiszen ellenünk követődött el, nekünk csak az értelmezés marad (ha ez számunkra oly elviselhetetlen is, mert a múlt szépségeit is meghazudtolja) – és ehhez nem igényeljük az emberi-morális támogatást. Noha az folyamatosan kínálkozik: emlékek törmelékeivel, a másik ember gátlásos gesztusaiban, a templomi harangszóval. Végül is a természet közönyére kell bízunk a magunk emberi történetét. Amire – bár megpróbáltuk – nincs befolyásunk.

És az alant folydogáló Sió patak köti össze ezt a tájat ama Vajta nevű községgel, ahonnan Budára, egy biedermeier-bukolikus szőlőskertbe – a *Film* regényterébe – keveredik gyilkolni egy Silió Péter nevű parasztember. Aki a maga atavisztikus együgyűségében kerül kelepcébe, és a maga ősemberi módján ad választ egy idegen tér és a belőle fejlődő perverzió kihívásaira: az állatkínzástól az urofilian át a hebefiliáig. Csak a világból elvonulva lehet érvényes rögeszmét fabrikálni arról, hogy az európai civilizáció érett korszakaiban is hogyan tudja legalább döntetlenre menteni a meccset a zsigeri és ösztönlét realitása a szociális ember lefokozott természetességével szemben. Silió „meghalad mindannyiunkat, semmibe vesz időrendet, szabadságot, közvetlen okokat... Szinte oly ártatlan és elfogulatlan, akár egy isten.” Mondja az író a maga dombján, ott körül- meg lenézve. Ősi életrajzi adalék: Silió felmentésének is megvan a maga előképe vagy fél századdal előbből: az író, mint frissen végzett ügyvéd, egyetlen perében sikeresen ment meg a bitófától egy gyilkos cigányt, ott valahol, abban a városban, ahonnan talán a törvényszék ablakából is jó időben idelátszik a Porkoláb-völgy.

Hát amikor mi – kívülállók – kényszerülünk voyeur-ségre... És a magunk illetékességének a mérlegelésére... Innen, a ki- és elvonulás eme kitüntetett helyéről indulnak és ide, az alkotás magányának álcahálója alá érkeznek (nagy részt) azok a levelek, amiket férj és feleség vált egymással együttlétük fél százada alatt, amióta és amíg egyáltalán leveleznek egymással. Újabb paradoxon: a valódi és intenzív együttlét, ami a jobbára külön élelésben tud

megmutatkozni. Elképesztő szöveggyűjtemény, napi értesítések és alvilágias viviszekciós történetek halmaza. Kisebbségi-nagyobb lélektani drámák egymásutánja. Az ön-maga illetékességével nem számoló köznapi morál elképesztően színes argumentumgyűjteménye. Egy házasság botránykrónikája a leselkedés nyirkosságában fuldokolva... Született már ebből színmű, és íródtak csemecsegő cikkek sorozatban, hiszen van itt minden, amire az ezredfordulás bulvármentális készülékekkel jelentkezik vásárlónak. Igaz, van itt vétek és vádaskodás, férfionzés és asszonyi zsarolás, nárcizmus és lelki terror, állandó büntudat, ami „leírhatatlan”, hazug őszinteség és annak pandant-ja, és olyan életmód-információk, amik éppen a napi spontaneitásuk és ideológiátlanságuk miatt megfellebbezhetetlen történelmi források. A levél dolga az, hogy értesítsen. Az őszinteség kényszerének kiszolgáltatva. De miféle őszinteséget kérhetünk számon attól, akinek egész életét az határozza meg, hogy semmiféle kényszernek nem enged? Hogy nem tud másként élni, mint a maga által vállalt szabadságban. Olykor a legvégsőig, sőt talán azokon túl is. De mivel a levél közlés, sőt sokszor válaszkényszerként kell megnyilvánulnia, kénytelen stilizálni a helyzetet és paradoxonokba menekíteni az állítást. A „büntudat nélkül vállalt önzés igazságos rossz lelkiismerete ez”; „a hitetlenségem kapott olyan önkínzó következetességet, ami már-már gyanús – [...] talán soha nem voltam ennyire kiszolgáltatva az ösztöneimnek, a félelmeimnek, a vadságaimnak, és semmire-senkire tekinteni nem tudó érzéketlenségemnek”; „sajnos hazugságokba próbáltunk berendezkedni, ami a »szabadságomat« is eleve skizofrénné tette...” Effélék. Rejtvényfejtő pszichológusoknak a figyelmébe. De azért ezzel a kései mondattal mi is húzhatunk egy nagyon erős vonást a magunk által rajzolt portréra: „Csak éppen belerokkantunk ebbe a keresztény, hazug-őszinteségbe.” És talán ezzel is: „Bármelyik pillanatban derűsen tudnék meghalni, maradni is – nem közönyből, hanem iróniából a létezés iránt.” Irodalmi stilizáltság, foghatjuk rá, de hogy hiteltelen pillanatkép volna a maga „létezési alapállásáról”, az aligha állítható.

És végül ide kell kötődnie – a helyhez is, meg a térséghez is – Sutting ezredesnek, a kései, a végső szerelem erotikán túli elragadtatásában. „Csak egyetlen kézre lehet utolsó csókot adni.” – mondja az önarckép, izzadságtól csapzott őszes szemöldökkel. Túl jón és rosszon. Amikor már nincs ideje a barátságos terekben – a havasok felől úton a hazai dombok közé – a mindent kontroll alá vonó elme kényszeres készenlétének. Amikor már a magány sem egyedüllét, amikor már nem jut eszünkbe „a pátosz lemeztelenítése”, amikor a természet pusztulásba szikkadt látványai helyett

kötelező észrevenni „a Gondviselés pazarló jókedvét”. Így, nagybetűvel. Amikor olyan szavak is papírra kerülhetnek a csöndes merengésben, amik eddig aligha: szent kötelesség, áldozat, hősiesség, hazai föld. És a csupa egyes szám első személy. Amikor a korábban oly sokszor emlegetett vadászat célja nem a zsákmány, a természet fölé kerekedés, nem is „primitív ösztönkielési forma”, az erő közönyének demonstrálása, „a racionalizált szenvedés felvilágosult elfogadása” stb., stb., hanem „a zsákmány megszentelődése”. És talán nem ok nélkül hívja elő ez az elbeszélés („Hvar, 1977 – Kisoroszi, 1986”) az 1961-ben készült *Teréz krónikáját*. Ugyanilyen kuriózum, mint ez, amit átítat és fénybe von a „kései művek melankóliája”. A *Teréz története* azé az asszonyé, aki azonos volt azzal, akivel a nagy levelezés folyt félszáz éven át, és a közös élet 1949 és 2001 között, és mintegy előrevetített ellenpontozása mindannak a feldolgozhatatlan kapcsolati elemnek és érzelemnek, amiről ez a levélgyűjtemény nemtelenül beszámol az utókori nyilvánosságnak is. Szikár, személytelen szöveg, de ritka szelídséggel teljes: bizonyágtétel arról, hogy vannak a természetnél, a vitálsnál magasabb értékek is, ha némák és eleve eljegyzettek is a halállal. Az életképtelenség adja itt a reményt, hogy a bűn kijátszható.

És innen már én is egyes szám első személyben. Csak ez az önös grammatika képes most összehúzni a megbontott szálakat, ez tudja elhelyezni egy befogható beszédterbe azt, amit a méltányosságot szavatoló körülmények kijelölnek. Azt hiszem, ennyi eltelt év után – hadd kezdjem ezzel – sokat tudok a bűnről, esetleg beszélni is tudok róla, de képtelen vagyok meghatározni. Úgy vagyok vele, mint életünk legfontosabb dolgaival általában, csak a konkrét esetekhez van szavunk. Ha én követek el valamit, ahhoz megvan a mérce, az ítélkező protokoll. Megvan – magamban. Azért hiteles, mert nem óhajtom másokéval összehasonlítani, ha esetleg vannak is sejtelveim effélékről. És ugyanott van ez a mérték, bennem, ha másról kellene beszélni. Ekkor – mivel nem óhajtok képmutató lenni vagy távol áll tőlem a bírói szerep – el kell némulnom. Semmiféle jogosultságom nincs, még a nyomozásra sem, nemhogy a verdikt meghozatalára. Csak ha – termékeny skizofrénia – magamat látom a célkeresztben. És mostanáig itt egy olyan férfiról és íróról volt szó, nagyrészt a saját szavainak felidézésével, aki semmiben és soha nem volt képes elviselni a „külső” nézőpontot. Ez nem jelent se többet, se kevesebbet, mint a személyes autonómia teljes zártságát, mindennemű közösségi ethosz és morál totális elutasítását. Vagy – kicsit enyhítsünk, hiszen ő is társadalomban él, ha ugyan mindig is a kirekesztődés peremhelyzeteiben – a külső ítélkező pozíciók elleni folyamatos küzdelmet. Képviseljük ezeket

az ítélkező elveket és parancsolatokat egyes személyek (muszáj volt tehát olykor az ő kárukra élni) vagy akár maga az Isten, akit tehát le kell tagadni. Esetleg olykor alakoskodásra vagy talányos fogalmazásra kellett kényszerülni egy privát pillanat tisztázásakor. Eléggő sötét szociális és pszichés régiók felé vezet innen az út. Egyetlen példát mondva: a *Film* című regényt létrehozó írói elkötelezettség – a „végigmenni mindenáron”, a semmire nem tekintő megismerés kódolható kudarc ellenére is – az emberi lét dehumanizálását jelentené, ha volna merszünk egy efféle ítéletet megfogalmazni. S ha nem volnának mentő körülmények – azok is bennünk, ahol az ítélet született. „Nyomozó vagyok, detektív... mindenek fölött áll a tények tisztelete.” Mi mindenre mentség ez hivalkodóra a totalizált „létezési őszinteség”, és hogyan élhető meg következetesen az érzelmek kíméletlen elnyomása? Elgondolhatunk egyebeket, képzeleghetünk egyebekről, de a lényeg az, hogy nem lehet hitelesen megidézni őt elszámoltatásra. Első, réges-régi, kissé még programos, tehát némileg még bátortalan regényében, *Az atléta halálában* (részben a Porkoláb-völgyben íródott, és részben az erdélyi vlegyászi Égettő-völgyben játszódott) olvasni egy fontosnak tűnő észleletet: „Rossz lelkiismeret [...] anélkül nincs semmi.” A teljesítménykényszer mire mentség, és az askézis mire magyarázat, az alkotói autentikusság rögeszméje meddig feszíthető? Magánmegjegyzésként írom ide, hogy jól esik tudnom: az *Ótestamentum* prófétái iratai nem ismerik a bűn elvont fogalmát, ahogy mi sem tudunk mit kezdeni vele. Ám annál konkrétabbak, ha a bűn egyes fajtáiról szólnak mint az Isten és az ember közötti szakadás megnyilvánulásairól. Vagy mint Pál apostol, aki a bűnben a Sátán hatalmának a megszemélyesülését észleli és hirdeti. A bűn mindig konkrét. De hát hol is a határ az efféle szavak között, mint bűn, hiba, tiltás, parancsolat, véték, kihágás, normaszegés, tabu, elvétés, tévedés, törvénysértés? Ha az egyetlen „én” a maga egyszerűségében ránő a világra – kérdezzük magunktól –, mi marad a többieknek? Azoknak, akikkel – ha más nem is – a természeti szükségszerűség ugyanabba a közegbe rendel. A zsidó *Biblia* tízes tiltólistáját és Jézus két nagy parancsolatát ha egy pillanatra sem felejthetjük el, jó, ha – mint ezzel az íróval valaha egy (futó és ideiglenes) közösségben élők – azt is számon tartjuk, és persze nem mentségként (honnan is volna arra jogosítványunk?), hanem történelmi tanulásként, hogy miféle tényezők is játszottak szerepet, abban, hogy élete és műve egy ilyesféle meditációra alkalmas adjon. Olvassuk el, hogy mi mindent ír – érezhető visszafogottsággal, hol vallomásos beszámolóként, hol novellás áttételekben – kisvárosi ifjúkoráról, erről az „őshordai állapotról” és „esetenként

megbotránkozthatónak ítéhető” dolgairól („nem ismertünk korlátokat sehol és semmiben”); mit a természet pogány archaikumába való – soha nem csillapuló – belefelejtkezéséről, ahol csak a megismerés „ártatlanságáról” lehet szó, morálról vagy szeretetről, kegyelemről, részvétről soha; és miféle pszichés kihívások érték a felesége részéről nap mint nap, aki évtizedeken át hozta haza a kórházakból a konkrét pusztulástörténetek hiperrealista vízióit; és, mindenekelőtt, a háborúról. Ha pszichológiatörténészként akarnék viselkedni, nagyon javasolnám egybeolvasásra mindazt a jegyzetformában megfogalmazott tapasztalatot, amit ez a huszonéves fiatalember felhalmozott, és amivel szépíróként élete végéig sem tudott mit kezdeni. Pedig hányszor, de hányszor belefogott... Megismerkedik a háború vége után egy idősebb íróval. „Ismerkedésünk első húsz percében hirtelen kérdéssel szakított félbe: »Mért feszítéd úgy a kezedet? Lazítsd meg.« Kénytelen voltam említeni neki, hogy nemrég még folyékony hullákat talicskáztam egy fogolytábor napi penzumaként.” Ha könyv nem is született „ebből”, a miérből egy olyan könyv is kitalálható, ami az egész magyar XX. századot segítene jobban megérteni. A háborúban végleg elnémult apámat is. „Nekem életre szóló rontás volt. Meg pokoli ajándék.” És ha könyv nem is született ebből, ki tudja, mit alakított az élmény a megírt műveken meg a karakteren, meg a magatartáson. Egy csöndes adalék az irodalom felől. A félbemaradt interjú kérdések nélkül említi egy 1980-as kötetben („A. Karcsinak... szeretettel”. M. Miklós), hogy „engem, például, még ma is foglalkoztat, hogy hány embert öltem meg. Nyilván nem keveset. De ezt a kérdést csak úgy lehet fölvetni – különösen a velem közös sorsúak között –, hogy egy kicsit idiótának nézik az embert. Pedig csak a maga tényszerűségében próbálok valamit a boncasztalon hagyni, s nem gyorsan becsomagolni selyempapírba.” De „engem soha nem érhet szituáció, amelyben cserben hagynám a bajtársamat.” És a végső summázatok egyikében, a megélt és vállalt érzelmekben talán a leggazdagabban, a *Suttingban*: „Az ezredes hosszú szolgálati ideje alatt soha nem ölt...”

És ha innen kezdjük újra az olvasást, és ha ettől bátorítva kíséreljük meg újra az elmerülést az emlékekben, akkor talán bátrabban mondhatunk véleményt, mert alaposabban tájékozódhatunk az „irodalmi” körülményekben. És nem mentséget keresve, hanem értéket és igazságot. Közben magunkat figyelve. Meg a gyíkot.

Pestújhely, kert, karantén, 2020. május 9-én